

--	--	--

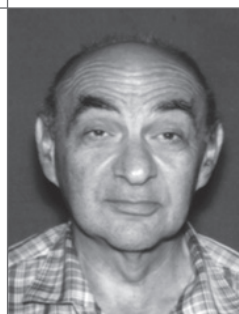

מדע המדינה

במשנתו הצבאית של סון טסו

ספרו של סון טסו "חוכמת המלחמה" כולל כמה התייחסויות לנושאים הנמצאים בנקודת הממשק שבין מדע המדינה לתורת הלחימה. בין היתר הוא מתייחס לנושאים כמו דעת הקהל, כלכלה וצבא, יחסי ממשל-צבא ומדיניות החוץ. התמונה המצטיירת מהם בנוגע לסון טסו היא של הוגה דעות פרגמטיסט

חיים מזר

חוקר בתחום מדע המדינה והסוציולוגיה

מבוא

ספרו של סון טסו "חוכמת המלחמה", שנכתב לפני 2,500 שנה, הוא הספר הראשון בהיסטוריה הכתובה שהוקדש לאופן ניהולה של המלחמה. גישתו של הסופר אינה ערכית. אין הוא דן בשאלות אם המלחמה היא דבר טוב או דבר רע ואם היא צודקת או לא צודקת, ואין הוא מטפל בהתנהגותו של החייל הבודד בשדה הקרב. במשתמע, המלחמה נתפסת כמשהו נתון.

על אופיו של הספר אפשר ללמוד מהמשפט הפותח שלו: "חוכמת המלחמה היא בעלת חשיבות חיונית למדינה".¹ כלומר, אופן ניהול המלחמה הוא הדבר החשוב. שימוש מושכל בכוחות הצבא הוא שיקבע אם המלחמה תהיה מוצלחת או לא ובמקרים לא מעטים יקבע את גורל המדינה. מנקודת מבט בת ימינו, גישת היסוד של סון טסו היא ריאלי-פוליטיק קלסי. מסקנה נוספת שמשמעת מדבריו אלה היא שהמלחמה אינה תופעה מבודדת, אלא קשורה לכלל המתרחש במדינה השולחת את צבאה להילחם. אף שההתייחסות של סון טסו למדינה עצמה היא מצומצמת, ניתוח מדוקדק של אותם משפטים מועטים המטפלים בכך יכול לשפוך אור על היבטים שונים בתפיסת המדינה אצל סון טסו.

דעת הקהל

אומר סון טסו: "החוק המוסרי גורם שיהיו האנשים שרויים בהסכם גמור עם שליטם, באופן שייכלו אחריו בלא לחוס על נפשתיים ובלא להירתע מפני כל סכנה שבעולם".² סון טסו אינו דמוקרט, ובימיו המושג דמוקרטיה היה זר לתפיסת העולם הפוליטית-חברתית ולהוויה התרבותית של סין. ובכל זאת הוא מבין שחשוב לדעת מה הציבור חושב. יציאה למלחמה עלולה להסב נזקים למדינה ולעיתים גם תחרוץ את גורלה, ולפיכך חשוב לשליט לזכות בלגיטימציה של הציבור. הוא צריך לנמק היטב למה חיוני לצאת למלחמה, ובעבור מה יצטרכו החיילים לסכן את חייהם. שאם לא כן הם אומנם ייצאו למלחמה, כי צו השליט מחייבם לעשות זאת, אך הם לא יהיו חדורי מוטיבציה, וקיימים סיכויים שהצבא יובס. השליט חייב אם כן במנגנון הסברה שיביא את דברו לציבור.

על רקע הדברים האלה אפשר להבין את מה שאומר סון טסו סמוך לסיום הספר: "שום שליט בל ישלח למלחמה חיילים רק כדי לשכך את כעסו. שום מצביא בל ייצא לקרב מתוך טינה בלבד... לפיכך יהיה השליט הנאור מתון, והמצביא הטוב זהיר זהיר. זו הדרך לשמור את שלומה של הארץ ואת שלומו של הציבור".³ השליט חייב להפריד באופן מוחלט בין תחושותיו וצרכיו האישיים לבין צורכי המדינה. יציאה למלחמה אינה עניין לגחמות, ואסור לצאת למלחמה רק מכיוון שהוא חש כי שליט אחר

גרם לו נזק אישי או עלב בו. אותו הדבר אמור גם בנוגע למפקד של כוחות הצבא. שניהם אמורים להיות אנשים שקולים, ועליהם לבדוק היטב היטב את מהלכיהם.

אף שסון טסו הוא איש הריאלי-פוליטיק, אפשר להבחין כאן בפן ההומניסטי של חשיבתו: שום מלחמה אינה ראויה, אם בשל תחושתו האישית של השליט נשלחו חיילים לשדה הקרב ולא חזרו חיים. אין סון טסו מחפש את דמות השליט או המפקד ההירואיים. אומנם אפשר להפסיד במלחמה, שבה ייגרמו נזקים הן למדינה והן לצבא, אך אותו שיקול הדעת הוא הדבר המינימלי שעל השליט לעשות בטרם היציאה לשדה הקרב. סון טסו אדיש בכל הנוגע לזהות השליט. השליט הרצוי מבחינתו הוא השליט החכם – יהיה אשר יהיה.

צבא וכלכלה

הקמת צבא ואחזקתו דורשות היערכות לוגיסטית נרחבת והקצאת משאבים מתאימה. "בפעולות מלחמה, כשמצויים בשדה אלף רכב מהיר, כהנה רכב כבד ומאה אלף חייל עוטה שריון, ועימם

מלחמה אינה תופעה מבודדת, אלא קשורה לכלל המתרחש במדינה השולחת את צבאה להילחם

אפסניה כדי מהלך אלף לי, הרי שיעור ההוצאות בארץ פנימה ובחזית – כולל הכנסת אורחים, זוטות כגון דבק וצבע וסכומים היוצאים לרכב ולשריון – יגיע לסך הכול של אלף אונקיות כסף ליום. זה מחיר הקמת צבא בן מאה אלף איש".⁴

בזמן מלחמה המדינה לא מפסיקה לתפקד, וההוצאות החיוניות לצבא מתחלקות בין אלה שנעשה בהן שימוש בשדה הקרב ובין אלה שנעשה בהן שימוש בעורף. בתוך מכלול הפעילות השוטפת במדינה ישנן פעילויות שתורמות גם לשדה הקרב. דבק וצבע, למשל, יכולים לשמש הן לצרכים אזרחיים והן לצרכים צבאיים. מכאן מתבקשת המסקנה שחייבת להיות הקצאת משאבים מושכלת שלא תפגע בחיים האזרחיים ובה בעת לא תיפגם יכולת הלחימה של הצבא. הקצאת המשאבים הזאת חייבת להישען על מדיניות כלכלית, לרבות חישובי עלויות. המדיניות הזאת היא שתקבע את משך המלחמה. "אם יהיה מסע המלחמה ממושך, הרי אוצרות המדינה לא יהיה בהם כדי לכלכל את המאמץ... לא מצאנו אף ארץ אחת שצמחה לה טובה ממלחמה ממושכת".⁵ (אפשר לראות באמירה הזאת רמז למחקרים השוואתיים בין מדינות שעשה סון טסו).

האילוץ הכלכלי לשיטתו של סון טסו מחייב את

השליט לא להאריך את המלחמה, שאם לא כן שכרו של הניצחון ייצא בהפסדו. המדינה לא יכולה לעמוד במעמסה כלכלית של מלחמה ממושכת. עלול בהחלט להיווצר מצב שבו השליט יזכה בניצחונות צבאיים, אך המחיר הכלכלי שייגבה בשל כך יהיה כה גבוה, עד כי המדינה תיפגע בצורה בלתי הפיכה. על רקע הדברים האלה אפשר להבין את דבריו כי "במלחמה יהיה אפוא מבוקש הניצחון ולא מספר מסעי מלחמה ממושכים".⁶ זאת בעצם התייחסות למפקדי הצבא. אלה – בשל רצונם להצדיק את פעילותם – עלולים לחתור למלחמות ממושכות שבהן יוכלו ליצור לעצמם דימוי של גיבורים ולנצל את הדימוי הזה כדי לצבור הון פוליטי. על השליט לדעת לעצור אותם בעוד מועד. לנגד עיניו צריכה לעמוד רק טובת המדינה ולא טובתם האישית של אנשי הצבא.

בהתייחסו להמוני העם בזמן מלחמה מציין סון טסו: "מאחר שנתרוששו האיכרים, יהיו מתענים תחת כובד עול התביעות; כיוון שנהרס מעמדם, ותש כוחם, ירוקנו בתיים של [המוני] העם, ושלוש עשיריות מהכנסתם תבזבזנה".⁷ המוני העם לא יסכימו להמשיך לחיות תחת מעמסה כה כבדה, והם יאבדו ממרצם. השליט עלול לאבד את כל התמיכה שלה הוא זכה ערב היציאה למלחמה. האזרחים לא יהיו שרויים בהסכם גמור עם שליטם, וחייליו לא יהיו מוכנים להקריב את חייהם. אומנם סון טסו ממליץ לנצל את רכוש האויב הנופל שלל בידי הכוחות הלוחמים, אבל גם השלל הזה אינו אין-סופי. בכל מקרה עדיף שהמלחמה תהיה קצרה ככל שניתן. את משכה של המלחמה ואת ההוצאות הכרוכות בה יש לתכנן על בסיס של עלות/תועלת. הנחת היסוד המבעבעת אפוא מתחת לפני השטח אצל סון טסו היא שעל השליט – בפעילותו בכלל ובפעילותו הצבאית בפרט – להיות אדם רציונלי. יציאה למלחמה בעיניו היא אופציה – אבל לא בכל מחיר.

יחסי הגומלין בין השליט למצביא

שניים ממשפטי המפתח בספרו של סון טסו הם: "במלחמה המצביא סר לפקודת המלך",⁸ "במלחמה המצביא סר לפקודת המלך, מגייס צבאו ומרכז חילותיו".⁹ אומנם המצביא הוא האחראי על הכנת הצבא למלחמה, אך אין הוא קובע מתי יוצאים למלחמה ונגד מי. המצביא אחראי על הצד האופרטיבי, אבל אין הוא קובע את מטרות המלחמה. את זה קובע אך ורק המלך. הציטוט השני הוא הרחבה של הציטוט הראשון והוא מגדיר בצורה מדויקת למה אחראי בפועל מפקד הצבא. אצל סון טסו ישנה הפרדה מוחלטת בין הממשל לצבא. המפקד העליון של הצבא הוא אזרח. עם זאת מדגיש סון טסו: "מי ניצח – שיש לו היכולת

הצבאית, ואין המלך מתערב במעשיו".¹⁰ במילים אחרות: משעה שפרצה המלחמה, אין המלך מתערב במעשיו של המצביא. המצביא ריבון למעשיו בשדה הקרב. המלך צריך לתת למצביא עצמאות מלאה בניהול המלחמה - הן במהלכים הטקטיים והן במהלכים האסטרטגיים, שכן לשליט חייב להיות אמון מלא במצביא.

אך בד בבד עם הדברים האלה אומר סון טסו: "יש דרכים שאין ללכת בהן, יש צבאות שאין להתקיפם, יש ערים שאין לצור עליהן, יש עמדות שאין להילחם עליהן, ויש פקודות של המלך שאין לציית להן".¹¹ אלה דברים שעומדים בסתירה לאמירה הקטיגורית כי "במלחמה המצביא סר לפקודת המלך". את הסתירה הזאת אפשר ליישב על סמך מה שנאמר קודם לכן - שלמלחמה יוצאים רק כשבטוחים שהניצחון הוא בהישג יד, וכי משך המלחמה צריך להיות קצר ככל האפשר, שכן מלחמה ממושכת סופה שתיפול למעמסה על כלכלת המדינה, ושכרו של הניצחון ייצא בסופו של דבר בהפסדו. מאחר שבעת העתיקה התקשורת הייתה איטית מאוד, ומאחר שהקרבות נערכו לעיתים הרחק ממקום מושבו של השליט, הרי מי שהיה רואה את הדברים לאשורם היה המצביא. אי־אפשר היה להעביר לשליט ידיעות בזמן אמת על המתרחש. משעה שהמצביא רואה שהמלחמה הופכת להיות יותר ויותר ממושכת, הוא חייב להפסיק אותה - או מלכתחילה אסור לו להילחם, אם על־פי הערכת המצב שלו לא יושג ניצחון או אף צפויה תבוסה. המסקנה המתבקשת היא שבראש מעייניו של המצביא חייבת לעמוד טובת המדינה ולא טובת המלך.

אישוש לדברים האלה הוא המשפט הבא של סון טסו: "אם ברי לך (המצביא) שמלחמה תביא לידי ניצחון, חייב אתה להילחם, אפילו אסר זאת עליך השליט; אם ברי לך שמלחמה לא תביא לידי ניצחון, אסור לך להילחם, אפילו ציווה זאת עליך השליט".¹² החלק השני של הציטוט מסביר מדוע אסור להילחם גם כשהשליט מצווה על כך. אך מה בנוגע לחלק הראשון של הציטוט? למה להילחם כאשר השליט קובע כי אסור לעשות זאת? תשובה אפשרית לכך היא השגתה של ידיעה מודיעינית המשכנעת את המצביא כי ישנה אפשרות שהיא יותר מאשר סבירה להשיג ניצחון במלחמה. בלשונו של סון טסו: "תצורתה הטבעית של הארץ היא הטובה בבעלות בריתו של איש צבא. ואולם היכולת לעמוד על טיבו של היריב, לקיים בידך את השליטה בכוחות שמביאים לידי ניצחון, לראות בעין פקוחה קשיים, סכנות ומרחקים - בזאת יבחן מצביא גדול. היודע דברים אלה, ובמלחמה מקיים ידיעתו במעשה, ינצח במערכותיו. מי שאינו יודע ואינו מקיימם, מובטח שייגוף".¹³ ממכלול זה של הדברים אפשר לראות כי ההתנגשות הזאת בין השליט למצביא מתרחשת

כאשר אין הם רואים עין בעין את שדה המערכה, וזה יכול לנבוע מסיבות שונות, שאין סון טסו מפרטן. על סיבה אחת עמדתי מקודם - כאשר המלחמה מתנהלת הרחק מהשליט, ואין זמן לחלוק איתו מידע ולקבל את הוראותיו החדשות. סיבה אפשרית נוספת היא כאשר השליט מגלה סימני הססנות או חוסר ביטחון עצמי. אולם תהא הסיטואציה אשר תהא, תמיד חייבת לעמוד לנגד עיניו של המצביא טובת המדינה. כאשר מצביא מקבל החלטות בניגוד להוראות השליט, קיימת הסכנה שהוא יתפוס את מקומו של השליט ויבצע הפיכה צבאית. סון טסו אינו מתייחס לסכנה הזאת.

מדיניות החוץ

אשר לקשרים עם מדינות אחרות, סון טסו מתייחס רק לסוג אחד של יחסים: בריתות. על כך הוא אומר: "אין אנו רשאים לבריתות עד שלא עמדנו על כוונות שכנינו".¹⁴ יותר מאוחר הוא חוזר על הרעיון הזה בשינוי קל: "אין אנו יכולים לבוא בברית עם נסיכים שכנים, עד שנעמוד על כוונותיהם".¹⁵ סון טסו מדבר אך ורק על שכנים, כלומר על מדינות הגובלות עם סין. אין הוא מתייחס למדינות רחוקות יותר. הסיבה לכך היא הרצון לשמור על גבולות המדינה, למנוע פלישות לתוך המדינה מהמדינות השכנות. כאשר הולכים לחתום על בריתות עם המדינות האלה, אומר סון טסו, יש לעשות זאת על

התמונה התצטיירת בנוגע לסון טסו היא של הוגה דעות פרגמטיסט. הוא איש הריאל-פוליטיק הקלסי ובה בעת הומניסט באופיו

בסיס כוונותיהן בלבד בלי להתייחס ליכולותיהן הצבאיות. הכוונות האלה יכולות להיות גלויות וסמויות. מעקב אחר הכוונות האלה יכול להתבצע אך ורק באמצעות מודיעין טוב, שעל חשיבותו עומד סון טסו בסוף ספרו.

משעה שהוחלט לחתום על ברית, יש לעשות זאת בדרך אחת בלבד: "הצעות שלום שאין עליהן התחייבות בשבועה, סימן למזימה".¹⁶ הברית צריכה להיעשות באופן פורמלי ומחייב, וצריך להתלוות אליה ריטואל של מחויבות נורמטיבית. אם זה לא ייעשה בצורה כזאת, בעל הברית הפוטנציאלי יראה עצמו פטור ברגע שימצא לנכון להפר את הברית. סון טסו מעוניין בברית קבע. את החתימה על הבריתות צריך לעשות בצורה מושכלת. "ניסך לוחם כי יתקוף מדינה חזקה, כשרון המצביא שבו ניכר במונעו ריכוז חילות האויב. הוא מפיל אימה על צריו, ובעלי בריתו נמנעים מהתחבר נגדו. לפיכך אין הוא שואף לברית עם שונים.

אף אין הוא מטפח כוחן של מדינות אחרות. הוא מקיים את תוכניותיו החשאיות שלו, כשפחדו על יריביו".¹⁷ הנסיך צריך להיות חזק דיו כדי להרתיע מדינות אחרות מלהצטרף לברית עם האויב. באמצעות כוח ההרתעה שלו הוא מונע הקמת קואליציות נגדו. משעה שהחליט להקים ברית עם מדינות אחרות, אין הוא מאמץ את צבאותיהן, שכן כל עזרה שהוא ייתן למדינות האלה עלולה לחשוף את כוונותיו. אי־הידיעה משמשת בידו כלי להרתעה ולשמירה על גורם ההפתעה. נראה שגם קיים כאן גורם פסיכולוגי נוסף: לא ליצור אצל בעל הברית תחושה שיש לו מחויבות מעבר לברית עצמה. מחויבויות נוספות עלולות ליצור אצל בעלי הברית האלה רתיעה ורצון שלא לשמר את הברית. סון טסו אומר לנסיך: קבל את בעלי הברית שלך כפי שהם.

סיכום

בספרו "חוכמת המלחמה" אין סון טסו מטפח משנה סדורה בתחום של מדע המדינה. כל מה שיש בו הוא כמה משפטים הנמצאים בנקודת הממשק שבין מדע המדינה לתורת המלחמה. מניתוחם של המשפטים הספורים האלה אפשר לראות שהוא נוגע בתחומים מובהקים של מדע המדינה: דעת הקהל, כלכלה וצבא, יחסי ממשל-צבא ומדיניות החוץ. התמונה המצטיירת בנוגע לסון טסו היא של הוגה דעות פרגמטיסט. אין הוא שש אלי קרב, אך מטיף להיות מוכנים למלחמה ולא להסס לצאת אליה, אם טובת המדינה מחייבת זאת. גישתו חפה מסממנים אידיאולוגיים. סון טסו הוא איש הריאל-פוליטיק הקלסי ובה בעת הומניסט באופיו.

הערות

1. סון טסו, **חוכמת המלחמה**, מערכות, 1998, עמ' 17
2. **שם**
3. **שם**, עמ' 75
4. **שם**, עמ' 21
5. **שם**, עמ' 22
6. **שם**, עמ' 24
7. **שם**, עמ' 28
8. **שם**, עמ' 43
9. **שם**, עמ' 48
10. **שם**, עמ' 28
11. **שם**, עמ' 48
12. **שם**, עמ' 60
13. **שם**
14. **שם**, עמ' 45
15. **שם**, עמ' 69-70
16. **שם**, עמ' 54
17. **שם**, עמ' 70-71

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל

התווך התת-קרקעי אתגר והזדמנות

בכוונת הוצאת "מערכות" להוציא לאור קובץ מאמרים שיעסוק בשימושים האזרחיים והצבאיים של התווך התת-קרקעי בהווה ובעתיד. לקובץ יתקבלו מאמרים בהיקף של עד 15,000 מילה, בלתי מסווגים אשר לא פורסמו עד כה בעברית לציבור הרחב. את המאמרים יש לשלוח להוצאת "מערכות" ד"צ 02432, צה"ל

